

Thomas Becket in Groningen

Egge Knol

In vergelijking met Zuid- en West-Nederland zijn er tot nu toe niet zoveel pelgrimsinsignes uit Groningen bekend. Groot was dan ook de verrassing toen bleek dat in het vroege voorjaar van 1996 een amateur-archeoloog met zijn metaaldetector een grote pelgrimsampul had gevonden¹. Op de ampul, een soort flesje, staat vermoedelijk een afbeelding van de moord op Thomas Becket in Canterbury, of in goed Nederlands: Kantelberg. De grond waar de ampul in gevonden werd, was vrij gekomen bij de verbetering van het riool in het zuidelijk deel van de Oude Boteringestraat tussen de Grote Markt en de Rode Weeshuisstraat². De vinder heeft de bijzondere ampul voor langere tijd in bruikleen afgestaan aan het Groninger Museum, waar het in de afdeling geschiedenis te zien is.

Afb. 1. Voor- en achterzijde van de 13e-eeuwse pelgrimsampul gevonden in de grond uit de Oude Boteringestraat te Groningen na restauratie. Particulier bezit, in bruikleen bij het Groninger Museum. Foto: Centrale Fotodienst, Rijksuniversiteit Groningen.

1. Met dank aan A. Galama en dr. J.M. Bos, beiden te Groningen
2. Persoonlijke mededeling van drs. G.L.G.A. Kortekaas, Gemeente Groningen, Dienst RO/EZ.

De ampul is van een min of meer zakvormig model en is 10,3 bij 6,4 cm groot (afb. 1). Door de bodemdruk is de ampul plat geworden en te fragiel om zijn oorspronkelijke bolle vorm terug te krijgen. De oorspronkelijke dikte is dus niet bekend. De ampul is gemaakt van een tin-loodlegering. Aan de bovenzijde is het voorwerp aangetast maar de voorstelling aan beide kanten zijn goed te zien. Aan de voorzijde is een ridder in maliënkolder met getrokken zwaard te zien, die op het punt staat het hoofd af te hakken van een kerkelijke functionaris, die herkenbaar is aan een staf. Boven hun hoofd lijkt een dak te zitten, waaruit op te maken is dat de moordaanslag zich binnen afspeelt. Op de achtergrond is, voor het gezicht van de ridder, een soort drietand te zien, waarvoor geen verklaring is. De keerzijde van de ampul laat een groot rozet zien, met daarboven een kerktoeren, met links en rechts een huis met een puntdak. De kerktoeren lijkt binnen een omheining te staan rond het rozet. Het is vermoedelijk de aanduiding voor een stad. Rond de zijkant is met tussenstukjes een versierde rand aan de ampul bevestigd, die lijkt te bestaan uit in een plant bijtende slangen. Helaas staan er op de ampul geen teksten.

Dit soort ampullen hoort binnen de traditie van pelgrimssouvenirs. In de Middeleeuwen gingen veel mensen op een korte of langere pelgrimage. Vaak als gevolg van een persoonlijke gelofte, maar soms ook als alternatieve straf. Dat laatste was in meerdere opzichten effectief. De pelgrim was lange tijd weg, terwijl de straffende instelling geen geld kwijt was aan beul of kerker. Als teken dat men een pelgrimsreis had volbracht, nam de pelgrim een aandenken mee. Een bekend voorbeeld zijn de St.-Jacobsschelpen uit Santiago de Compostela in Noord-Spanje. Tin-loodlegering leende zich gemakkelijk voor het maken van platte insignes die de pelgrim op zijn hoed kon naaien. Hetzelfde materiaal werd ook gebruikt voor ampullen, welke gevuld met heilige vloeistof verkocht werden. De pelgrim had dan niet alleen een aandenken, maar ook iets dat hij ver van het pelgrimsoord nog eens kon gebruiken.

Afb. 2. Pelgrimsampul van Thomas Becket, gevonden in Leeuwarden. Collectie Fries Museum. Foto: ROB Amersfoort.

Sinds de introductie van de metaaldetector worden er steeds meer insignes teruggevonden. Daaraan zijn inmiddels uitgebreide studies gewijd, die de identificatie van het pelgrimsoord vergemakkelijken³. Er worden echter nog steeds insignes en ampullen gevonden van een type waarover nog niet is gepubliceerd. Van de ampul uit de Oude Boteringestraat werd nog niet een identiek exemplaar in de literatuur gevonden. Toch lijkt het aannemelijk dat hij meegenomen werd van een pelgrimage naar het graf van de heilige Thomas Becket. De Groninger ampul lijkt sterk op de vergelijkbare vondsten die zeker aan Canterbury kunnen worden toegeschreven (afb. 2). De afbeelding met een binnenshuis van achteren door een ridder vermoorde kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder past ook bij diens verhaal. Deze scène is dan ook vaak op ampullen en insignes van Canterbury afgebeeld. Een kleiner maar vergelijkbaar rozet is te zien op een ampul uit Canterbury gevonden in het Noorse Bergen⁴. Ook in Zweden zijn ampullen van deze heilige gevonden⁵. Vooral op de oudste ampullen staan teksten die op de herkomst wijzen, maar in later tijd ontbrak vaak het opschrift omdat men de ampul toch wel als van Thomas Becket herkende⁶. Op grond van de datering van andere ampullen is een datering van het Groninger exemplaar in de 13e eeuw aannemelijk⁷.

Thomas Becket werd op 29 december 1170 door vier vazallen van koning Hendrik II van Engeland in de kathedraal van Canterbury vermoord. De in 1118 geboren Becket studeerde in Oxford, Parijs en Bologna. Hij kwam in dienst van de Engelse koning die hem in 1155 tot Lord Chancellor benoemde. In 1162 werd hij aartsbisschop van Canterbury. In die functie was hij echter niet een slaafse dienaar van de koning. Hij bestreed pogingen van de koning om de rechten van de kerk van Canterbury aan te tasten. Becket moest die stad in 1164 verlaten, maar keerde in 1170 terug. In zijn eigen kerk werd hij vervolgens door onthoofding vermoord. De moord riep grote afschuw op. Becket werd binnen vier jaar als martelaar heilig verklaard. Het graf van Thomas Becket werd snel een zeer populair pelgrimsoord. Chaucer beschreef nog in de 14e eeuw deze pelgrimstochten in zijn *Canterbury Tales*. Aan de heilige werden talloze wonderbaarlijke genezingen toegeschreven. De kathedraal van Canterbury werd door de vele pelgrims zeer rijk. De rijkdom bracht in 1538 koning Hendrik VIII, die ook alle kloosters had opgeheven, ertoe Thomas Becket als verrader te veroordelen, zijn gebeente in de Theems te laten gooien en de rijke schatten van zijn graf in beslag te nemen. Daarmee kwam een definitief einde aan de cultus rond de heilige, waarvoor de belangstelling vanaf omstreeks 1500 al sterk verminderd was.

De oudste souvenirs aan een pelgrimage waren ampullen met schier eindeloos verdund bloed van de vermoorde heilige. Nadat in 1320 het relieken-borstbeeld van Becket was opgeknapt, werden er veel insignes gemaakt met enkel het hoofd van de heilige. Ook zijn inmiddels meerdere ampullen bekend met afbeeldingen van zijn dood en een opschrift waaruit blijkt dat de ampul betrekking heeft op de genezende Thomas Becket. Een prachtig, mogelijk 14e eeuws, voor-

-
3. Bijvoorbeeld Mitchiner 1986; Van Heeringen, Koldewij en Gaalman 1987; Van Beuningen en Koldewij 1993; Bruna 1996.
 4. Herteig 1989; Bruna 1996, 211.
 5. Rydbeck 1964.
 6. Van Reenen 1991.
 7. Koldewij 1992; Bruna 1996, 210-211.

Afb. 3. Pelgrimsampul van Thomas Becket gevonden in Diemen.
in: *Het Profiel*, AWN Amsterdam en omstreken, 1991, 6-8.

beeld kwam in 1983 in Leeuwarden tevoorschijn⁸. Een ander voorbeeld, dat uit de late 12e eeuw kan dateren, werd in 1990 in een opgraving bij Diemen gevonden⁹ (afb. 3). Hieraan kan nu worden toegevoegd dat een pelgrim van Canterbury in Groningen zijn ampul verloren heeft.

Literatuur:

- Anoniem, "Diemen in het nieuws" in: *Het Profiel*, AWN Amsterdam en omstreken, december 1990, 9-12.
- Beuningen, H.J.E. van en A.M. Koldewij, *Heilig en profaan, 1000 laat-middeleeuwse insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen*. Rotterdam papers VIII. Rotterdam, 1993.
- Bruna, D., *Enseignes de pèlerinage et enseignes profanes, Musée national du Moyen Age - Thermes de Cluny*. Parijs, 1996.
- Elzinga, G. *Kalender Fries Genootschap van Geschied- en Taalkunde* 1988. Leeuwarden, 1988, blad juli-augustus.
- Heeringen, R.M. van, Koldewij, A.M. en A.A.G. Gaalman, *Heiligen uit de modder, in Zeeland gevonden pelgrimstekens*. Utrecht/Zutphen, 1987.
- Herteig, A., "Pilgerzeichen und Drei-Königs-Schnalle" in: *Die Hanse, Lebenswirklichkeit und Mythos*, Hamburg, 1954.
- Koldewij, A.M., "Medieval pilgrim badges found in the Netherlands", in: *Art and Symbolism, Medieval Europe* 1992, preprinted papers 7. York, 1992, 41-46.
- Mitchiner, M., *Medieval Pilgrim and Secular Badges*. Londen, 1986.
- Reenen, P. Th. van, "Thomas Becket in Diemen" in: *Het Profiel*, AWN Amsterdam en omstreken, maart 1991, 6-8.
- Rydbeck, M., "Thomas Becket's Ampuller" in *Forvännan*, 59, 1964, 236-248.
- Spencer, B.W., *Medieval Pilgrimbadges*. Rotterdam Papers I, Rotterdam, 1968, 137-147.

8. Elzinga 1988.

9. Koldewij 1992; Van Reenen 1990; Van Beuningen en Koldewij 1993.